

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

КАТЕДРА КЛАСИЧЕСКА ФИЛОЛОГИЯ

ТЕОРИЯ НА ПРЕВОДА

2011

**СРАВНЕНИЕ НА ТРИ БЪЛГАРСКИ ПРЕВОДА НА ЧАСТ ОТ ГЛАВА ПЕТА ОТ КНИГА Е ОТ
„НИКОМАХОВА ЕТИКА“ НА АРИСТОТЕЛ (ARIST. E. N. V, 5; 1132B21–1133A5)**

Курсова работа по теория на превода (гръцка част)

Христо Тодоров

IV курс, специалност Класическа филология

Факултетен номер: 50820

E-mail адрес: hristo.todoroff@gmail.com

Използвани съкращения:

1. Кирилица:

- ГГ = Георги Гочев
(Аристотел, „Из Никомахова етика. 1132b21–1133b28”, в: Гочев, Г. (прев. и съст.), *Икономика: антични автори за стопанството*, София 2006.)
- ДГ = Димка Гочева
(Аристотел, „Книга Е на Никомахова етика“, http://dimkasdiary.blogspot.com/2010/04/blog-post_21.html)
- ТА = Теменуга Ангелова
(Аристотел, *Никомахова етика*, прев. Теменуга Ангелова, София 1993.)

2. Латиница

KG = Kühner, R.; Gerth, V., *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache*, Hannover, Leipzig 1904.

LSJ = Liddell, H. G.; Scott, R. *A Greek-English Lexicon. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick McKenzie*. Oxford 1940.

Stewart 1892 = Stewart, J. A., *Notes on the Nicomachean Ethics of Aristotle*, Oxford 1892.

Анализ:

1132в21 δοκεῖ...τισί

ТА: „Изглежда, че за някои...“;

ГГ: „Някои...смятат, че...“;

ДГ: „На някои им се струва, че“.

Коментар: Преводът на ТА е видимо погрешен и е с явно различен смисъл от това, което се твърди у Аристотел. Смисълът, който се получава според нейния избор, е, че изглежда (в смисъла на „не е сигурно“, „има привидност“), че някои хора твърдят нещо. Аристотел обаче употребява една съвсем честа в гръцкия език конструкция – δοκεῖ (impers.) + dat.¹, която означава, че някои хора с на мнение. В този смисъл ДГ и ГГ дават точни преводи. Все пак обаче смятам, че преводът на ГГ е по-прецизен, тъй като глаголът „смятам“ имплицира едно мнение, което е сигурно и напълно обосновано в съзнанието на човека, който притежава това мнение, докато използваният в превода на ДГ глагол „струва ми се“ предполага известна несигурност (и евентуална необоснованост на мнението). В изречението „Смятам, че вали сняг.“ говорещият е сигурен в твърдението си, докато при „Струва ми се, че вали сняг“ той изразява едно субективно мнение и същевременно признава субективността и несигурността на своето мнение (допуска, че има доказателства, които той не взема под внимание и които е възможно да водят до противното мнение). Тук Аристотел със сигурност има предвид едно сигурно и обосновано мнение.

δέ

ТА: „Но...“;

ГГ: „...пък...“;

ДГ: ----.

Коментар: Налице е най-често употребяваната частица у Аристотел (и в класическия гръцки език). Много често тя по неопределен начин свързва едно изречение с непосредствено предхождащото или други (логически) предхождащи изречения. Тъй като значението ѝ често е неопределено, превеждането ѝ често се пропуска, както е направил в случая ДГ. В настоящия контекст обаче δέ има определено значение. Частицата показва, че започва разглеждането на един трети вид справедливо и по този начин прави връзка с разглеждането на втория вид в 1131b25. Преводът на ТА използва силния противопоставителен съюз „но“. Този съюз обаче, освен че е по-силно противопоставителен от гръцкото δέ, реферира най-често към преходното изречение или мисъл, докато в случая това, към което реферира δέ, е доста дълеч назад в текста и връзката е по-скоро логическа. Преводът на ГГ е добър, но може би в известна степен неопределен. Един преводач, който иска да

внесе допълнителна яснота и систематизаторски дух в превода си, би могъл да предаде дѐ с „на трето място“.

τὸ ἀντιπελονθός

ТА: „разплатата“;

ГГ: „реципрочното справедливо“;

ДГ: „отплащането“.

Коментар: Това субстантивирано причастие (перфект, среден род) от глагола ἀντιπέλω се употребява терминологично в сферата на етиката за пръв път от Аристотел в смисъла на „да получиш същото в замяна“. Другата важна научна сфера, в която то се употребява, е математиката. Там то има значение на „реципрочност“². В този смисъл преводът на ГГ уместно прави аналогия именно с тази друга употреба на думата. От друга страна добавянето на „справедливо“ в израза „реципрочното справедливо“ изглежда като нарушаване на субстантивната същност на τὸ ἀντιπελονθός. Лингвистично, разбира се, ἀντιπελονθός може да се разглежда като атрибутивно причастие към едно липсващо субстантивирано δίκαιον (особено при аналогия с τὸ νειητικὸν δίκαιον и τὸ διορθωτικὸν δίκαιον), но използването на термина у Аристотел показва, че τὸ ἀντιπελονθός е отделно съществително. В този смисъл преводите на ТА (в случая следва руския превод на Н. В. Брагинской: „расплата“) и на ДГ изглеждат адекватни. В тях обаче липсва специфичното пренасяне от сферата на математиката в сферата на етиката, което прави Аристотел.

ἀπλῶς

ТА: „изобщо“;

ГГ: „в абсолютен смисъл“;

ДГ: „в абсолютния смисъл на думата“.

Коментар: Аристотел много често използва наречieto ἀπλῶς като добавка към съществителни и прилагателни. Ἀπλῶς означава, че даденото съществително или прилагателно се мисли „просто“, тоест без допълнителни характеристики на определен негов вид. Затова в английската традиция на преводите на Аристотел (вж. преводите на David Ross, Harris Rackham, Terence Irwin, Roger Crisp и Christopher Rowe) ἀπλῶς се предава неотменно с адвербиалния израз “without qualification”. Този превод е изключително точен за ἀπλῶς. По принцип в българския този смисъл би могъл да се предаде с няколко израза: „изобщо“, „просто“, „по принцип“, „в обичайния смисъл на думата“, „в абсолютния смисъл на думата“. В този смисъл българските преводачи са точни. Това обаче, което трябва да се съблюдава в случая е думата, която избира преводачът, да насочва ясно и еднозначно към смисъла „без допълнителни характеристики“. И тук може би преводите са подвеждани. Преводът на ГГ „в абсолютен смисъл“ като че ли насочва към някакво метафизически възвишено справедливо, което далеч не е предмет на разглеждане тук. Тук се има предвид справедливото в най-простия, обичаен и неспецифичен смисъл на тази дума. Преводът на ДГ „в абсолютния смисъл на думата“ чрез добавянето на израза „на думата“ успешно излиза от подвеждащото метафизическо значение, което внушава ГГ. Преводът на ТА „изобщо“ също е уместен, но от друга страна интерферира със семантиката на употребяваното терминологично у Аристотел наречие καθόλου, а такава интерференция може да обърка читателя, който не знае гръцки. В този смисъл най-сигурният изход, който никой от преводачите на „Никомахова етика“ на български не е избрал, е да се уточни в коментарна бележка значението на ἀπλῶς като неспецифична употреба на дадена дума (противопоставена на специфичните ѝ употреби).

δίκαιον

ТА: „правосъдие“;

ГГ: „справедливото“;

ДГ: „справедливото“.

Коментар:

ТА отново следва руския превод на Н. В. Брагинской, като по този начин поставя акцента върху институционалното правово значение на δίκαιον (и

свързаните δίκη и δικαιοσύνη). ГГ използва по-общия етически и необвързан с наличието на даден институционален правен ред термин „справедливо“. По същия начин превежда и ДГ, като основава своето преводаческо решение на своята етическа (а не правова) интерпретация на понятието за справедливост у Аристотел³.

- 22 ἔφασαν
 ТА: „казваха“;
 ГГ: „казвали“;
 ДГ: „казвали“.
Коментар: ГГ и ДГ неправилно избират българския ренаратив (или „преизказно наклонение“ в по-старата литература по граматика). Употребата на индикатив на имперфект в гръцкия текст показва това, че Аристотел е бил свидетел на такова твърдение от страна на питагорейците. Противно на това с ренаратива в български говорещият предава в изказването си получена от чужд източник информация, която не подлага на допълнителна субективна оценка. В този смисъл преводът на ТА с просто минало несвършено време е коректен. Единствената забележка към него е, че преводачката е можела да предаде специфичното значение на φημί не просто като „казвам“ (= гр. λέγω), а като „твърдя“ (вж. значението на φημί като affirm, assert в LSJ).
- ὀρίζοντο
 ТА: „определяха“;
 ГГ: „определили“;
 ДГ: „определили“.
Коментар: вж. коментара върху ἔφασαν в 1132b22.
- γάρ
 ТА: ----;
 ГГ: „...защото...“;
 ДГ: „нали...“.
Коментар: Често употребяваната в класическата гръцка проза частица γάρ изразява съчинително отношение с каузален нюанс. Тя най-често се използва за привеждане на свидетелство в полза на дадена теза. Нейното превеждане често е важно с оглед на запазването на логическата свързаност на изреченията в текста. ГГ превежда по един стандартен и коректен начин. Преводът на ДГ използва относително рядката в българския език дума „нали“, която същевременно въвлича и читателя по-близо в текста, като очаква от него утвърдителен отговор (в случая само реторично).
- 23 οὐκ ἐφαρμόττει
 ТА: „...не се отнася към...“;
 ГГ: „...не се покрива напълно с...“;
 ДГ: „...не се припокрива напълно с...“.
Коментар: Преводът на ТА не хваща добре образния момент в значението на ἐφαρμόττω (пасвам точно, както една обувка пасва в отпечатъка, който е оставила). ГГ и ДГ трансформират този образен момент в друг образ – този на точното припокриване – и успешно запазват образния език. При това изборът на ГГ е малко по-разговорен, отколкото този на ДГ.
- 24 τὸ διορθωτικὸν [δίκαιον]
 ТА: „коригиращото [справедливо]“;
 ГГ: „възправящото [справедливо]“;
 ДГ: „поправящото [справедливо]“.
Коментар: Смисълът, който преводачите влагат тук, е един и същ. Думите, които те употребяват, обаче са от различни регистри. Единствено неуместен тук ми се струва преводът на ГГ. Думата „възправящ“ е рядка има известно архаично и морализаторско звучене в българския език, което Аристотел в никакъв случай не е искал да постигне със своето по-скоро терминологично замислено прилагателно διορθωτικός.
- 25 καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος
 ТА: „Макар че Радамантското право това има предвид под правосъдие...“;
 ГГ: „което [възправящото справедливо] някои предпочитат да наричат справедливото на Радамант“;
 ДГ: „макар и някои да предпочитат да го наричат Радамантовото

Коментар: Това е действително труден пасаж, който търпи няколко интерпретации. Няколко неща обаче са сигурни: καίτοι е съчинителен противопоставителен съюз и не може да означава „макар че“ и „макар и“ (които за подчинителни съюзи и на гръцки се изразяват с две други средства: 1. καίπερ + Part. 2. сложния съюз εἰ (γὰρ) καί). Καίτοι означава „но“, „а“, „обаче“, „ала“. Следователно преводът на ТА и ДГ не предават смисъла на καίτοι, а ГГ просто пропуска този съюз. Βούλονται в случая има значение на „претендирам“ или просто „твърдя“. ТА изцяло пропуска тази глаголна форма, а ГГ и ДГ избират несполучливия превод „предпочитам“. Другото проблемно място е подлогът на βούλονται. ТА, както казах, изцяло изпуска βούλονται, докато ДГ и ГГ допускат нелогично подлог „някои“, при положение че е по-логично да се вземе за подлог οἱ Πυθαγόρειοι. Последният важен пункт, в който всички преводи са неточни, е предаването на δίκαιον. Тук под δίκαιον вероятно се разбира не справедливото, а принципът на справедливостта или дори по-точно формулировката на справедливостта. Преводите цялостно трябва да се променят в следния смисъл: „Но те претендират, че и принципа на справедливостта на Радамант твърди същото нещо.“

- 27 εἴ κε πάθοι τά τ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο
- ТА: „Ако изпиташ това, което си причинил, ще има пълна справедливост.“;
ГГ: „Страда ли някой каквото е свършил, веднага поражда се право.“;
ДГ: „Ако някой понася за щото е сторил, правда се ражда...“.
- Коментар:** Този фрагмент от Хезиод (fr. 286,2) в хекзаметър не е предаден метрично от нито един от преводачите. Най-близко до метричната форма обаче ГГ. Разбира се, в случая е по-важно съдържанието на фрагмента, което всички преводачи предават коректно.
- 28 πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ
- ТА: „защото в много пунктове то е в противоречие с правото“;
ГГ: „но тук се явяват много противоречия“;
ДГ: „но това определяне на справедливото в много отношения предизвиква разногласия.“
- Коментар:** Тук мисълта на Аристотел е изказана елиптически, но издателят (Bywater) чрез пунктуацията е допринесъл за изясняване на смисъла. Предходната фраза от καίτοι до края на цитата от Хезиод той е поставил в дълги тирета. Следователно мисълта πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ представлява потвърждение на мисълта, че „реципрочността“ не се припокрива със справедливостта (тоест с нейните две основни проявления – разпределящата и коригиращата справедливост). И тук Аристотел казва πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ, тоест: „защото [реципрочността] се разминава на много места [със справедливостта]“. Горедолу такъв смисъл създава и преводът на ТА. Проблемът при него е в думата „то“, чиито референт е неясен. Подлогът на διαφωνεῖ е реципрочността, която е тема на пасажа. ГГ и ДГ пък отиват в съвсем различна посока, като игнорират целия контекст и пропускаат помагачата в случая пунктуация на Bywater.
- 28-30 οἶον...πολύ
- Коментар:** Тук Аристотел дава пример за това, че реципрочност и справедливост не са едно и също нещо. Трите превода предават ясно и точно смисъла, като има само малки разминавания помежду им.
- 32 ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς
- ТА: „в търговските контакти“;
ГГ: „в общностите, които съществуват заради обмен“;
ДГ: „в онези общувания, които се случват заради обмяна“.
- Коментар:** В текста на Аристотел трудно би могло да се намери свидетелство, подкрепящо превода на ТА. Аристотел говори по-скоро за общностите, основани на обмяна, както става ясно от по-нататъшния пример с държавата.
- 33 κατ' ἀναλογίαν καὶ μὴ κατ' ἰσότητα
- ТА: „съгласно съответствието, а не съгласно равенството“;
ГГ: „по аналогия, а не по равенство“;
ДГ: „по аналогия, а не по съразмерност“.
- Коментар:** Тук преводачите са си позволили да предадат една сложна мисъл, без да си послужат с едно улесняващо средство като коментарната бележка.

Аристотел има предвид, че реципрочността може да бъде реципрочност в смисъл на пропорционално отвърщане и реципрочност в смисъл на еднакво отвърщане. Да отвърнеш пропорционално, тоест по аналогия, не във всички случаи означава да отвърнеш със същото. Например: един убиец убива своята жертва. Реципрочност по аналогия или по пропорция би било той да получи например наказание до живот лишаване от свобода, а по равенство – той да бъде убит. Общностите, основани на обмен, като например държавата разчитат на реципрочността по аналогия, а не по равенство.

1133A2 μετάδοσις

ТА: „обменяне“;

ГГ: „размяна“;

ДГ: „отплата“.

Коментар: Преводът на тази дума е труден от гледна точка на това, че в българския текст трябва да присъства дума, която е различна от „обмен“ (употребявана и в трите превода за производните на συναλλάττω). И тримата преводачи избират според мен еднакво удачни варианти.

4 ἴδιον χάριτος

ТА: „същото като благодарността“;

ГГ: „свойствено на благодарността“;

ДГ: „собствено присъщо на благодарността“.

Коментар: ТА предава погрешно значението на ἴδιον като „същото“, може би подвеждайки се по значението на латинското местоимение *idem*.